

**Foredrag i Oslo Militære Samfund
17. februar 2003
ved
Elisabeth Eide
Førsteamanuensis
Journalistutdanningen Høgskolen i Oslo**

**Krigens retorikk -
hvordan påvirker mediene tenkningen vår om krig og terror?**

Ærede forsamling; takk for invitasjonen

1. OFFER OG OFFER ...

USA-senator Hiram Johnson er mannen bak den svært berømte uttalelsen: **Krigens første offer er sannheten**. Ordene falt under første verdenskrig, i 1917.

Uttalelsen er blitt gjentatt og gjentatt i situasjoner som den vi befinner oss i nå - men det er viktig å filosofere litt over innholdet. For hvis sannheten må vike og løgnen, fortielesene og sensuren rår, kan det da også hende at *selve krigen* er basert på forvrengninger, løgner og fortieleser? At *premissene* er upålitelige, så å si? Kan Johnson ha ment det slik?

Og dessuten: Krigens ofre er først og fremst konkrete mennesker, skjebner, folk som mister livet eller blir skadet - men menneskene kan være ofre for en fortalt løgn, for premisser som blir forenklet og for en prosess der alternativene til krig blir forsøkt marginalisert mens mediene teller ned mot et angrep.

2. HVA ER DET MED MEDIENE?

Er det noe i mediene som gjør dem spesielt velegnet for forvrengninger, for usannheter eller halve sannheter? Jeg vil i alle fall peke på noen slektskapsforhold.

- Medienes framstilling av politikk som hanekamp, eventuelt boksekamp. Denne overskygger noen ganger dagliglivet og konsekvensespertene; les: de som er eksperter på konsekvensene av politikeres vedtak: Det kan så menn også dreie seg om de militære styrker! I krigsdekning kan omtalen av krigsherrerne overskygge sivilbefolkningens lidelser. Jamfør filosofen Hans Skjervheim som kaller moderne journalistikk sofisme: Det oppsiktsvekkende og engasjerende blir viktigere enn det sannferdige og saklige.
- Norsk vinkel/utvidet til vestlig vinkel: De vestlige bodybag-ene kan komme til å overskygge de Andre krigsofrene. Det var vel amerikanske bodybags mer enn My Lai som fikk i gang rettetten i Viet Nam.
- Det spektakulære mot det ikke så spektakulære: Flere ganger har store frivillige organisasjoner satt fingeren på hvordan sult- og AIDS-katastrofer i det sørlige Afrika forsvinner i forhold til mer spektakulære begivenheter. Som nå sist Columbia-fergens siste ferd. Filmregissøren Michael Moore, som mer enn mange har satt fokus på USA-volden i **Bowling for Columbine**, vandrer i en scene i et farlig strøk av Los Angeles. Han merker seg at alle reporterne er i beredskap på grunn av noe som kanskje er en skyte-episode; mens ingen bryr seg om at en ikke kan se byens skilt på grunn av smogen, den enorme forurensningen...

3. KRIGSRETORIKK

a) definisjoner

Av dem finnes det mange. Retorikken oppsto blant annet som prinsipper for å trene kommunikatorer og som et systematisk studium av talekunsten. For Aristoteles var retorikk kunsten å overtale. Under utviklingen av demokratiet i Syrakus i 460 før vår tidsregning, fikk landeiere som hadde mistet jord en sjanse til å argumentere for kravene sine under en ny 'egalitær' regjering, overfor sine medborgere. Talere søkte hjelp fra retorer, lærere i retorikk, som utviklet teorier om hvordan en skulle lage vellykte taler. De skulle baseres på språk (skjønnhet), sannhet og moral/etikk. Men sannheten var den gang i stor grad gitt, og språket i hovedsak dekor for fastsatte ideer. Hvem skulle så benytte denne kunsten?

Platon mente at filosofene burde forvalte retorikken til beste for menneskeheten, mens Aristoteles hevdet at enhver utdannet mann (kvinner og slaver hadde ingen rettigheter) kunne benytte disse virkemidlene.

Men, som medieforskeren Jostein Gripsrud er inne på (og her kan vi knytte sammen Platon og Hiram Johnseon): retorikk skulle være noe mer enn å tale overbevisende for en hvilken som helst sak. Det sanne og det gode var kriterier, men ikke uproblematisk, som vi vet.

Tre begreper er spesielt sentrale i retorikken: Ethos (følelsesmessig, knyttet til talerens karakter, og autoritet: har han snakket sant før?), logos (ord, tale og resonnement, fornuftsbasert overtalelse) og pathos (følelser ved overtalelse)

I dag sier forskerne at sannheten mer relativ, ikke en fast størrelse som språket skal delikatere, relativ i forhold til det perspektivet språket tilbyr. Og - slik jeg ser det - til dels også relativ i forhold til det ståsted den som taler har.

Effektiv kommunikasjon må bety å nå fram. Men hvordan vi vurderer budskapet, henger sammen - som dere vet - med vår vurdering av avsenderen, med hvilken tillit vi har til avsenderen. Dessuten med budskapets rimelighet (logos) og selve framførelsens appellative funksjon (pathos). Alt teller: Hvis budskapet virker åpenbart urimelig for mange: ***Either you are with us, or you are with the terrorists*** (en uttalelse som kanskje virket bedre på hjemmemarkedet), så hjelper det ikke med 19,5 i stilkarakter.

b) Språkbevissthet: en tolkende, kritisk holdning

Når slutter vi å la oss forferde over ordenes utvikling? Jeg tror det er ganske viktig at alle, i en eventuell førkrigssituasjon, skjerper bevisstheten rundt ordene som sirkulerer og lett blir forføreriske, dagligdagse, der de burde skapt indignasjon.

Kanskje er det på tide med en renessanse for de naive spørsmålene, til noen av tendensene i språkutviklingen:

- Take out: betyr det å drepe?
- Mop up, flush out, som nå gjør sitt inntog så vel i den militære retorikken som i journalistikken: Å bruke rengjørings-uttrykk, representerer ikke det en ufølsom umenneskeliggjøring av den Andre, fienden?
- Collateral damage: underordnet skade: Dette uttrykket blir gjerne brukt om de andres sivile tap; slik blir verdien av menneskeliv vektet ulikt
- Er det riktig med de vide, omfattende pronomenene til enhver tid; med bruken av *vi* og *dem*? Den brasilianske forfatteren Paulo Coelho skrev for kort tid siden i Aftenposten at en ikke bør si *Amerikanerne vil angripe Irak*. Eller: Serberne er slaktere, brasilianerne er late, iranerne er fundamentalister. De som vil angripe Irak, er politikerne i kretsen rundt George W. Bush, Enrons foreldreløse barn, skriver Coelho..
- Eufemisering: Under kriger blomstrer de forskjønnende navnene: desert storm, humanitarian intervention, enduring freedom. I dag pågår etter sigende en *kampanje* i Afghanistan. Ordet *operasjon* brukes også mye, og det er langt fra nytt, jeg vet det. Hvorfor bruker man i så liten grad krig, når alle vet at det handler om krig? Dette fenomenet blir av noen språkforskere kalt *interdiskursivitet*: Talemåter fra én diskurs brukes i en annen: fra rengjøring (flush og mop), fra medisin (operasjon, kirurgisk treffsikkerhet), fra reklame og politikk (kampanje) til krig.
- teknifiseringen av krigen; sett fra luften virker krigen kanskje mer teknisk/fjern enn sett fra bakken? Men selvsagt har pilotene også angst. På fjernsynsskjermen derimot, kan angsten døyves med assosiasjoner til et dataspill.

Språk- og medieforsker ved BI Berit von der Lippe siterer forskeren Carol Cohn som i mer enn ett år deltok som observatør blant amerikanske forskere innen våpenteknologi. Dette skjedde under den kalde krigen, midt på 1980-tallet, men observasjonene hennes har overføringsverdi. Hun ble fascinert over det hun kaller "teknologisk" språkbruk.

"Jeg følte meg utmattet, men intenst fascinert - ikke av atomvåpnene eller bilder av atomødeleggelser - men på grunn av den fullstendige abstraksjon og fjernhet den faglige språkbruken vitnet om i forhold til det jeg opplevde som det virkelige liv. Jeg ble overmannet av spørsmålet: Hvordan er det mulig å tenke og snakke på denne måten?" (Cohn i Lippe 1999:150-151)

Virkeligheten eller verdenen ordene refererer til, synes å tilhøre en annen verden utenfor og bortenfor den de er opptatt av, skriver Lippe i "Metaforens potens".

Cohn viser også til seksualiseringen av språket våpenprodusentene imellom: "You get more bang for the buck"; "soft lay downs", "orgasmic whump". Kontinuerlig var det snakk om å kose med nye våpen(systemer): "to pet the pet". (Lippe 1999:153)

4. ANALYSEREDSKAPER

Hvordan analysere et mediebudskap i en krigssituasjon?

a) Faircloughs stige: Språkforskeren Norman Fairclough har gitt ideen til en stige som kan brukes til å komme i dialog med mediens tekster.

Ifølge ham inneholder alle tekster ulike elementer som kan plasseres på denne stigen. Ofte er det vel så viktig å se hva som *ikke* kommer fram i mediene som det som *kommer* til syne.

- **Trinn én:** Det laveste trinnet på stigen er opptatt nettopp av fraværet: Hva får vi *ikke* vite noe om i en krig? Med norske medier som utgangspunkt blant annet følgende: At britisk etterretning samarbeidet med bin Laden på 1990-tallet i et forsøk på å fjerne erkefienden Ghadafi i Libya. Ghadafi kontaktet Interpol for å få gjort noe med terrorgruppen som arbeidet hardt for å ta livet av ham, men fikk ingen respons. Dette var seks måneder før Al-Qaidas bombing av ambassadene i Dar-es-Salam og Nairobi. Her kunne mange liv vært spart om vestlig etterretning hadde tatt Ghadafi alvorlig. Dette hevder to franske journalister i boka "Bin Laden - den forbudte sannhet". En annen sannhet, er nemlig historien om organisasjonen til Gulbuddin Hekmatyar som nylig skal være bombet i Afghanistan, og hans solide vennskap med USA på 1980-tallet: Han var ISI (pakistansk etterretning) og CIAs favoritt og mottaker av en masse Stinger-raketter. Denne historien kunne vært hentet mer fram i lyset, men slike blir ofte lite vektlagt, fordi de passer dårlig inn i det enkle motsetningsparet *oss mot dem*. Jeg har nettopp lest en rapport fra en forsker som nylig er vendt hjem fra Afghanistan. Han peker på at den humanitære situasjonen i sør-Afghanistan (der bombene traff) ennå er ganske prekær, og at disse områdene har fått lite hjelp i forhold til områder i midt- og Nord-Afghanistan. Hvem skriver om hvordan et humanitært underskudd gjør krigsherrenes rekruttering av unge gutter - og familiefedre lettere - og dermed skaper flere fiender for USA? Og flere ofre? Jeg kunne vise til mange andre eksempler på slike forsømmelser. Det har blant annet sammenheng med at Norge er et lite land - med begrensede medieressurser. Men ikke bare. Ifølge Aldous Huxley er en av propagandaens største triumfer å drepe sannheten med taushet. Det kan ofte være en bedre strategi enn å fortelle direkte løgner, fordi det er vanskeligere å avsløre. I disse dager er det derfor av vital betydning å se hvilken plass det får i mediene som finnes under og bak de daglige nyhetene, de forklaringene mange leter etter, som lett drukner i rutiner. For ikke bare politikerne og de militære har rutiner, det har også pressen, og daglige pressebriefinger har som mål å få folk inn på geledd, eller i det minste få dem til å vise forståelse for krigshandlingene.
- **Trinn to: Presupposisjon:** Det et medium forutsetter at journalistene og publikum deler, av oppfatninger, av verdier. Det kan for eksempel være at norske publikum er mest opptatt av 'våre', vår empati er ikke global. Norsk personell og utstyr er ikke blitt skadet i trefningene, opplyser assisterende pressetalsmann Dag Rist Aamo ved Forsvarets Overkommando, i forbindelse med den første norske bombingene av Afghanistan. Det kan også være argumenter som forutsetter at leseren er enig i at situasjonen i dag er parallell til den foran 2. verdenskrig.
- **Faircloughs trinn tre: I bakgrunnen.** Der befinner som oftest kvinner og sivilbefolkningen seg. Kvinnene er blitt brukt som det store argumentet for å bombe Afghanistan. Og en rapport fra forrige uke viser hvordan de krigførende partene bidrar til krigsretorikken med ulike bilder: Hekmatyars gruppe, som nå kjemper mot Kabul-regjeringen og den USA-ledete koalisjonen, har sendt ut et 'night letter' med bilde av amerikanske soldater som undersøker en afghansk kvinne. Dette er selvsagt ment å skape indignasjon hos konservative muslimer, som ser på dette som en voldsom krenking. På den annen side har koalisjonen sin propaganda: En løpeseddel med bilde av Taliban som slår afghanske kvinner. De afghanske kvinners egne røster er fremdeles lite hørt. 19 afghanske kvinneorganisasjoner ba i november 2001 om bombestans, av humanitære grunner. En ting er at de ikke ble hørt av dem som bombet; men de ble ikke hørt av mediene her heller.
- **Trinn fire: I forgrunnen.** Her finner vi ofte toppolitikere og krigsherrer: "Vi" og "Erkefienden". Det er i en viss forstand logisk. I forgrunnen i en krigsdekning står som regel krigerne.

Slik har det vært historisk. Men en burde kanskje forvente en vridning - i takt med at den absolutte hoveddelen av ofrene nå er sivile, mens ofrene under 1. verdenskrig i hovedsak var soldater, militære. Med andre ord: burde ikke de sivile ofrene for krigen fram i første rekke, framstilt som hele, umistelige mennesker?

b) Journalistisk sett: Ulike innfallsvinkler

Jeg har selv bodd i umiddelbar nærhet av en krig: Afghanistankrigen på 1980-tallet, nærmere bestemt i Peshawar, Pakistan. Jeg har selv forsøkt å dekke krigen etter fattig evne, og kan med sikkerhet peke både på egne feilvurderinger og på reportasjer jeg godt kan stå inne for. Det følgende er en liste over ulike måter å gå inn i krigen på, som reporter.

- **Den tekniske**, den som handler om treffsikkerhet og teknologi. Den kan virke eufemiserende (forskjønnende), ved at teknologien blir 'rent' framstilt, vi ser ikke eventuelle skadevirkninger på bakken. I et intervju med undertegnede og Rune Ottosen i boka vår, *Krigens retorikk* (Eide&Ottosen 2002), forteller Åsne Seierstad om hvordan TV-journalistene ble presset av hjemmeredaksjonene til å bidra med 'action' også når det var ganske stille på Nordfronten, før Kabul falt. Det fantes selvsagt krigere som var villige til å fyre av noen runder til ære for kameramannen... Og hjemmepublikum fikk i en periode inntrykk av at her foregikk mer enn det som faktisk var tilfelle.
- **Den kontrastive**: Et stort *vi* blir satt opp mot et stort *dem*, eller de Andre, fienden; og begge blir gjort videre, større enn det er grunnlag for. Slike 'binære motsetningspar', som det også blir kalt (det gode mot det onde) kan marginalisere alt imellom.
- **Den politiske/refererende**: Journalistens bidrag er først og fremst referat (i noen tilfeller også konfrontasjon) i forhold til maktmennesker. Denne varianten kan ende som mikrofonstativ-journalistikk, øyentjeneri. Ikke minst hvis arenaen for dekning er deltakelse i en 'pool' under amerikansk ledelse, slik vi har sett dette i flere kriger. Press i konvensjonell ikke-kritisk retning kan lett bli stort i en slik situasjon, og den neste varianten kommer ganske nær...
- **Den deltakende**: Når du som journalist befinner deg direkte i et angrep (journalisten som del av en part i krigen: Lise Lindbæk i Thälmann-bataljonen), eller på en side av krigen, blir det lett vanskelig. Som Afghanistan-krigen: Noen reiste til Kabul, der sovjeterne og deres marionetter satt; andre satt i Peshawar og/eller reiste tidvis inn til mujahedin. Alle hadde sine agendaer og propagerte dem for mer enn de var verdt. Journalistveteranen Robert Fisk (Independent, UK) skriver om forrige gulfkrig følgende:
 "For elleve år siden, så dukket de opp i Dhahran i Saudi-Arabia, allerede utstyrt med hjelmer, gassmasker, sjokoladerasjoner og øyne som ble smalere når de stirret mot solen, akkurat som General Montgomery. Halvparten av reporterne ønsket å kle seg i militære klær, og en ung TV-mann fra Midt-Vesten, USA dukket opp, husker jeg med et par kamouflasjestøvler. Støvlene var malt med grønne blader. De av oss som hadde vært i ørkenen, til og med de som hadde sett bilder av ørkenen, lurte på hva disse støvlene skulle bety. Nå tilbyr USA-tropper i Kuwait kurs i kjemisk og biologisk krigføring til reportere som kan komme til å bli med til 'fronten', sammen med 'opplæring' i sikkerhet under militære operasjoner. CNN backer disse." (Fisk i Independent 21.01.2003)
- **Grasrotperspektiv**: Journalisten legger vekt på sivilbefolkningens lidelser og/eller dagligliv, på soldatenes pårørende, på fangebehandling. En måte å gjøre dette på er å fokusere på en person som får uttrykke sitt "view from the Ground", ofte en intellektuell. Dagbladet praktiserte dette med professor Ljubisa Rajic i Beograd under krigen i 1999; og gjør det nå med professor Sjuja Al-Ani i Bagdad, igjen i form av en egen spalte.
- **Direkteriet**. Framveksten av TV-mediets hegemoni har, som nevnt ført til et stadig behov for dramatiske bilder, også der dramatikken glimrer med sitt fravær, men også for en reporter i sentrum, som til enhver tid kan ta en 'stand-up' - en 'fjesing' som det heter på norsk (Ramonet 1999). Det forventes at han/hun da skal være informert og oppdatert, og i stand til å kommentere på et habilt analytisk nivå. Det kan være vanskelig, som i tilfellet med CNNs Richard Blystone da USA hjalp presten Aristide tilbake til makten på Haiti. (Muntlig historie). En kan vel si at dette døgn-kravet byr på problemer for kanaler med mindre ressurser - mindre kanskje for de store som kan sende ut researchere som mater ham som skal foran kameraet.

Ingen vanntette skott! Oppsummeringsvis må jeg selvsagt presisere at det ikke finnes vanntette skott mellom disse tilnærmingene, og at de reporterne som greier å kombinere i alle fall en del av dem, kan komme heldig ut.

c) Tilbake til språket - og noen teksteksempler:

Norske F16-fly har de siste ukene vært på vingene, ikke bare med støtte og rekognosering, men også for å slippe bomber. Den første gangen ble mer dekt enn den andre - kanskje er det en del av rutinenes lovmessighet i mediene. Her ser dere noen av de første tekstlige uttrykkene for det som skjedde - samme dag som nyheten kom, hentet fra ulike nettutgaver. Jeg understreker at mitt anliggende her ikke er en polemikk mot dem som har uttalt seg i sakens anledning. Jeg vet ikke om de er rett sitert, jeg vet heller ikke hva som er utelatt av det de sa: jamfør Faircloughs stige.

To norske fly deltok i operasjonen. Lederen for de norske flygerne, oberst Erik Arff Gulseth, sier at de norske flyene utførte oppdraget i stummende mørke mellom høye fjell. - Operasjonen ble gjennomført under svært krevende forhold, og utført på en veldig profesjonell måte. Det er dyktige folk vi har her nede, sier oberst Gulseth til Nettavisen. (Nettavisen 280103)

Metaforen 'operasjon' er på plass, og substantivet 'oppdrag' blir brukt for å betegne handlingen. Dernest blir det korte avsnittet en forsikring om den norske profesjonaliteten under vanskelige forhold. Se så flinke vi er.

- Generelt sett foregår det kamper hele tiden. Våre fly er tilgjengelige i luften store deler av døgnet. Det er amerikanerne som bestemmer hvor vi skal fly, og de ønsker jo å ha flyene i områder der de kan få mest bruk for oss. Sannsynligheten for at vi ville bli kalt inn økte for hver dag. Samtidig nærmer vi oss våren. Da øker aktiviteten fordi det er lettere å krige når det blir varmere i været, sier Gulseth. [...]
- Nå går operasjonene som vanlig. Pilotene er forberedt på at dette kan skje på hver tur. Det er selvfølgelig spesielt når det skjer. [...] - Jeg var selv i Kabul for noen dager siden. Afghanistan trenger ikke flere våpen, men fravær av krig. Vår tilstedeværelse kan hjelpe til med det. (Nettavisen 280103)

Her snakkes det om kamper. Og om den norske tjenestevilligheten overfor koalisjonens leder. Vi er til disposisjon for amerikanerne når de måtte ønske det. Bare vent til våren, da skal det bli større innsats. Med krig kan krig fordrives.

- Alle rutiner fungerte som de skulle. Norsk personell og utstyr er ikke blitt skadet i trefningene, opplyser assisterende pressetalsmann Dag Rist Aamoeth ved Forsvarets Overkommando (Aftenposten, nettutgaven 280103).

Her kommer den norske vinkelen til uttrykk. Ingen av våre, heller ikke utstyret, kom til skade. Bruken av ordet rutine fungerer betryggende, vi befinner oss fjernt fra blod, traumer, sjokk og krig.

En norsk F-16 leverte sent mandag ettermiddag to laserstyrte bomber mot en bunker i det sørøstlige Afghanistan, opplyser Forsvaret i en pressemelding. [...] Hverdagen for de norske flygerne har hittil for det meste bestått av rutinemessig overvåkning av afghansk luftrom (Aftenposten, nettutgaven 280203, min uth.).

Her er det interessant å bringe inn faguttrykket trope: ord som blir brukt i overført betydning; i en annen sammenheng og betydning enn den vanlige. Når du leverer en bombe, gjør du jo ikke det som et vanlig sykkelbud. Eller postbud? En liten kommentar også til det rutinemessige: Sett fra luften er det kanskje slik, men overflygningene kan nok oppfattes annerledes av dem på bakken, traumatiserte av mer enn tjue års krig.

5. KRIGENS FORUTSETNINGER.

I en krig må menigmann og -kvinne *forutsette* at krigshandlinger blir forsøkt rettfærdiggjort over en lav sko. Det samme må journalister og andre medieaktører.

Problemet med krig og krigshandlinger generelt, er at de også nærmest forutsetter en ikke-identifikasjon med den andre parten, fienden - og dermed lett også sivilbefolkningen som lever med og rundt ham. Som jeg har forsøkt å vise, forutsetter dette bestemte retoriske grep.

Men også organisatoriske, direkte inngrep. Derfor advarte USAs ledelse hjemlige medier mot for mye dekning av afghanske tap etter at bombingene av landet startet 7. oktober 2001. Etter all sannsynlighet var det også derfor de bombet fjernsynsstasjonen Al-Jazeera's hus i Kabul (og nesten tok med seg BBCs korrespondent i samme slengen) i midten av november samme år. Og derfor erklærte USAs ledelse at de ville investere noen milliarder dollar i en ny arabisk TV-kanal - underforstått som bedre kunne bringe deres 'sannheter' ut til verden. Disse planene er ikke blitt mye omtalt i norske medier - samtidig sier de mye om hvor høyt krigførende parter vurderer mediene.

Ignacio Ramonet, redaktør av Le Monde Diplomatique peker på hvordan moderne medier blir stadig mer konsentrerte, slik at enkelte begivenheter får lov til å dekke over andre. De 'andre' er de mindre spektakulære. For eksempel at Irak har blitt bombet med relativt jevne mellomrom også etter at Gulfkrigen var 'over'. Eller at Afghanistan med noen unntak nå er på vei til å forsvinne fra nyhetsbildet på grunn av faren for krig mot Irak. Det samme så vi da USAs invasjon i Panama i 1989 ble fullstendig overskygget av opprøret mot Ceaucescus Romania som foregikk samtidig.

6. AVSLUTNINGSVIS

a) Sissy-er og femi-er...?

Manglende forsvarsvilje (i dag: angrepsvilje) blir i dag fra visse hold framstilt som feminint og feigt: *sissy* er en av metaforene som er tatt i bruk. Jeg lar passasjer som har fløyet over Atlanteren om froskeetere og andre utakknemlige beist, ligge i denne omgang. Den indiske sosialpsykologen Ashis Nandy analyserer hvordan ikkevoldslederen Mahatma Gandhi ble møtt med mangel på forståelse fra britenes side. Det samme gjaldt de indiske kastene som ikke befattet seg med krig. For eksempel var nobelprisvinneren Rudyard Kipling ifølge Nandy bare villig til å respektere Khsatriyaene, krigerkasten. Dette var en folkegruppe (maharajahene ble rekruttert herfra) som hadde gjort seg fortjent til å bli betraktet som verdige motspillere. Disse var de *sanne inderne*, som også passet bedre inn i kolonimaktens verdensbilde (Nandy 1990:70, 78).

Gandhi, derimot, med sin ikke-aggressive aktivisme, og med sin henvisning til kvinnelige verdier, etterlot britene i villrede og forvirring. Gandhis retorikk er symbolhandlingen; å vise ved eget eksempel hvordan en skal møte fienden. Ved å gå til havet og hente ut salt (Saltmarsjen) eller ved å spinne egen tråd, veve egne klær som symbol på selvberging og uavhengighet. Da muslimer og hinduer truet med å gå løs på hverandre i opptakten til selvstendigheten og delingen av India i 1946/1947, sendte Lord Mountbatten, den siste engelske visekonten, Gandhi til Calcutta, og kalte ham "My one-man Army". Gandhi brakte to arge fiender fra Vest-Bengal opp på podiet sitt og ba dem tenke på menneskelivene som ville gå tapt om de ikke gikk inn for forsoning og fred. En metode som hjalp noe, men ikke nok til å hindre blodbad, spesielt i nåværende Indias vestlige og nåværende Pakistans østlige provinser.

Poenget med å nevne dette, er at de fredelige alternativene har en tendens til å bli marginalisert når krigstrømmene settes i gang. Og med dem, alle de som verken vil være med i Bush sin koalisjon eller Saddams klakørkorps. Først da europeiske ledere inntok slike standpunkt, ble det solid mediedekning av dette alternativet. I hvilken grad fredsviljen blant deres velgere har betydd noe, er vanskelig å måle. Men både bevegelsene blant vanlige mennesker - og blant politikere - viser at det er utviklet en stor skepsis til fundamentalisme både av det ene og det andre slaget.

b) Robert Fisk's råd

Med tanke på den krigen som kanskje kommer, kanskje ikke, har Robert Fisk, med 30 års erfaring som krigsreporter, utarbeidet noen regler til bruk for menigmann - for alle dem som skal forsøke å orientere seg i virkeligheten ved hjelp av mediene: Slik ser de ut:

"Vær mistenksom i forhold til følgende:

1. Reportere som har på seg deler av britisk eller amerikansk uniform eller utstyr - hjelper, kamouflasj jakker, våpen etc.
2. Reportere som sier 'vi' når de refererer til den enheten (USA, eller britisk) de er omsluttet av.
3. De som bruker 'collateral damage' (nødvendige ofre) i stedet for 'døde sivile'.
4. De som begynner å svare på spørsmål med disse ordene: "Vel, på grunn av sikkerheten kan jeg selvsagt ikke røpe ..." Eller de som når de rapporterer fra den irakiske siden insisterer på å kalle det irakiske folket for 'hans' dvs. Saddams folk.

5. Journalister i Bagdad som referere til "det amerikanerne beskriver som Saddam Husseins menneskerettskrenkinger" heller enn den klare torturen vi alle vet at Saddam praktiserer
6. Journalister som rapporterer fra begge sider og som bruker den fryktelige og snikende passasjen 'på offisielt hold sier de' uten å referere helt spesifikt hvem disse 'offisielle' - ofte løgnere - faktisk er." (Fisk i *Independent*, 21.01.03)

c) Tenkning og analyse

I tittelen til dette foredraget står et spørsmål etter hovedformuleringen *Krigens retorikk*: Hvordan påvirker mediene tenkningen vår om krig og terror? Jeg vet at jeg har svart indirekte mer enn direkte på dette, og det er tilsiktet. Om dere har fulgt med i den debatten som dukker opp med jevne mellomrom om sammenhengen mellom filmvold og annen vold (en får gå ut fra at praksisvold også starter med en form for tenkning...), så vil dere vite at medieforskere skyr enkle årsaksforhold. Få går god for en rettlinjert pil fra vold i den virtuelle virkeligheten til virkelig vold. Folk er skolerte nok til å ta det som kommer til uttrykk i mediene med en klype salt. Og mediene er nødt til å ta hensyn til opinionen i sin dekning, slik vi har sett i stigende grad de siste ukene.

Samtidig tror jeg det trengs flere systematiske analyser

- av medienes prioriteringer og av hva de utelater,
- av i hvilken grad mediene sluker militærkildenes språk rått eller har en behørig kritisk avstand til dette,
- av i hvilken grad løgn, fordreining og utelatelser blir en del av premissene for en krig, og for fortsatt krigføring
- av i hvilken grad et medmenneskelig perspektiv basert på alle menneskers likeverd kommer til uttrykk - og inkludert i dette: av i hvilken grad mange ulike stemmer blir hørt.

Og dette siste angår vel oss som er her i kveld: Det blir sagt i forhold til de siste årenes kriger, og Norges rolle i disse, at politikerne hører for lite på de yrkesmilitære og på erfarne tidligere militære. Det er logiske grunner til dette, som dere vet bedre enn meg. Men kanskje pågår det også *her* en form for marginalisering som gjør offentligheten smalere?

Anbefalt litteratur:

Behr, Edward (1992): *Anyone been raped and speaks English?* London: Penguin

Brisard, Jean-Charles & Dasquié, Guillaume (2001): *Ben Laden; La Verité Interdite*. Editions Denoël, Paris

Coelho, Paulo (2003): En vei ut av marerittet, i *Aftenposten* 3.02.03

Eide, Elisabeth og Ottosen, Rune (red. 2002): *Krigens retorikk*. Oslo: Cappelen

Eide, Elisabeth (2002): "Down there" and "Up here". "Europe's Others" in *Norwegian feature stories*. Doktoravhandling. Oslo: Unipub, Universitetet i Oslo

Fairclough, Norman (1995): *Media Discourse*, London: Arnold

Fisk, Robert (2003): Journalists should not be cosyng up to the military. *The Independent* 21.01.03

Knightley, Philip (1989): *The First Casualty*. London: Pan books

Lewis, Jon E. (2001, red.): *The Mammoth Book of War Correspondents*. London: Robinson

Lippe, Berit von der (1999): *Metaforens potens*. Oslo: Oktober forlag

Ramonet, Ignacio (1999): *La tyrannie de la communication*. Paris: Galilée

Slapgard, Sigrun (2002): *Krigens penn* (om Lise Lindbæk). Oslo: Gyldendal

Romaner om krig/Afghanistan:

Eide, Elisabeth (1994 og 1998): *Til Kabul faller* og *Der mørket leker med tiden*. To romaner i en, utgitt på Gyldendal 2001.